

แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย

วิมลพันธุ์ ถาวรประเสริฐ^{1,*}, หลี เหมินเหลียง²

¹หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนาสังคม

คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

²รองศาสตราจารย์ ดร. คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Received: 27 November 2025

Revised: 14 January 2026

Accepted: 22 January 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย (2) วิเคราะห์ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ และ (3) วิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 30 คน แบ่งเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ ผู้แทนภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคชุมชน และนักท่องเที่ยว ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม และการศึกษาข้อมูลเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการสังเคราะห์เชิงประเด็น

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนดอยแม่สลองมีทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ได้แก่ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของอดีตทหารจีนคนชาติ อัตลักษณ์อาหารจีนยูนนาน ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ วิธีการปลูกชา และภูมิทัศน์วัฒนธรรมบนพื้นที่สูง ซึ่งมีศักยภาพในการพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นคุณค่าและประสบการณ์ อย่างไรก็ตาม พื้นที่ยังเผชิญปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน การจัดการท่องเที่ยวที่ขาดความเป็นระบบ ความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรม และความเสี่ยงต่อการลดทอนความแท้จริงของวัฒนธรรมจากกระบวนการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า แนวทางการพัฒนาที่ได้จากการวิเคราะห์เน้นการเสริมสร้างการท่องเที่ยวโดยชุมชน การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การบริหารจัดการพื้นที่ท่องเที่ยวบนพื้นที่สูงอย่างเหมาะสม การยกระดับมาตรฐานตามเกณฑ์สากล (GSTC-D) และการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชน

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทุนทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชน เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ดอยแม่สลอง

* ผู้ประสานงานหลัก; อีเมล wimonpan.t@nida.ac.th

Guidelines for Promoting the Development of the Cultural Tourism Potential of Doi Mae Salong Community, Chiang Rai Province

Wimonpan Thawornprasert^{1,*}, Li Renliang²

¹Doctor of Philosophy Program in Social Development Administration,
Graduate School of Social Development and Management Strategy National Institute of
Development Administration (NIDA)

²Associate Professor Doctor, Graduate School of Social Development and Management
Strategy National Institute of Development Administration (NIDA)

Received: 27 November 2025

Revised: 14 January 2026

Accepted: 22 January 2026

Abstract

This research aims to (1) examine the cultural tourism potential of the Doi Mae Salong community in Chiang Rai Province; (2) analyze the problems, obstacles, opportunities, and success factors related to the development of cultural tourism in the area; and (3) analyze guidelines for promoting the development of cultural tourism potential in the Doi Mae Salong community. The study employed a qualitative research approach. Data were collected from 30 key informants, categorized into four groups: representatives of the public sector, private sector, local community, and tourists. The research methods also included non-participant observation and documentary research. Data were analyzed using content analysis and thematic synthesis.

The findings reveal that the Doi Mae Salong community possesses robust cultural capital, including the settlement history of the former Kuomintang (KMT) soldiers, Yunnanese culinary identity, ethnic diversity, tea cultivation traditions, and the highland cultural landscape. These elements hold significant potential for development into value-based cultural tourism. However, the area faces challenges regarding infrastructure, a lack of systematic tourism management, and the risk of cultural commodification, which may diminish cultural authenticity. The proposed development guidelines emphasize strengthening Community-Based Tourism (CBT), integrating cultural capital with the creative economy, implementing appropriate highland tourism management, elevating standards to meet international criteria (GSTC-D), and fostering collaboration between the public sector, private sector, and the local community.

Keywords: Cultural tourism, Cultural capital, Community-based tourism, Creative economy,
Doi Mae Salong

* Corresponding Author; E-mail: wimonpan.t@nida.ac.th

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงที่มีความโดดเด่นด้านประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ วัฒนธรรมจีนยูนนาน และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต จึงเป็นกรณีศึกษาที่เหมาะสมในการศึกษาศักยภาพและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในบริบทเฉพาะพื้นที่ อีกทั้งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เติบโตอย่างต่อเนื่องในระดับโลก เนื่องจากนักท่องเที่ยวในยุคปัจจุบันให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่ลึกซึ้งและมีความหมายมากกว่าการพักผ่อนเพียงอย่างเดียว โดยมุ่งแสวงหาการเรียนรู้วิถีชีวิต เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อัตลักษณ์ และทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่จุดหมายปลายทาง (UN Tourism, 2567) แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไปสู่การท่องเที่ยวเชิงคุณค่า (Value-Based Tourism) ที่เน้นความยั่งยืน ความแท้จริง และผลประโยชน์ทางสังคม-เศรษฐกิจที่กระจายสู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม

สำหรับประเทศไทย รัฐบาลได้กำหนดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ภายใต้แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2566-2570 ที่มุ่งยกระดับคุณภาพสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวและการให้บริการทางการท่องเที่ยว ควบคู่กับการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2566) ขณะเดียวกัน การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้วาง 5 แนวคิดขับเคลื่อนนโยบาย เพื่อมุ่งเสริมสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวคุณภาพสูง สร้างภาพลักษณ์ที่ดี การกระจายรายได้ และการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นพื้นที่ตลาดระยะสั้น ปูทางเติบโตระยะยาว (Thailand Plus, 2568) ซึ่งเป็นทิศทางที่เชื่อมโยงอย่างยิ่งกับการขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรมของพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ

จังหวัดเชียงรายเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดดเด่น โดยเฉพาะ “ชุมชนดอยแม่สลอง” ซึ่งมีภูมิหลังทางสังคม-วัฒนธรรมที่หลากหลาย จากการอพยพมาตั้งถิ่นฐานของชาวจีนยูนนาน อดีตทหารจีนคณะชาติ กองพล 93 การอยู่ร่วมกันของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย และการพัฒนาเป็นพื้นที่ปลูกชาแบบขั้นบันไดที่สวยงาม และแหล่งท่องเที่ยวบนภูเขาสูง ทำให้พื้นที่แห่งนี้มีทั้งภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต อาหารจีนยูนนาน อาหารชนเผ่า และภูมิปัญญาที่สืบสานความเป็นจีนและล้านนาไว้อย่างงดงาม ลักษณะดังกล่าวสะท้อนทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ตามแนวคิดของ Bourdieu ซึ่งประกอบด้วยทุนในรูปแบบความรู้ ความเชี่ยวชาญ ทักษะ ประเพณี และสัญลักษณ์ที่มีคุณค่าเชิงสังคมและสามารถสร้างคุณค่าเชิงเศรษฐกิจได้หากได้รับการพัฒนาตามความเหมาะสม โดยทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ เช่น วิธีการปลูกชา อาหารจีนยูนนาน งานเทศกาล และวิถีชีวิตของผู้คน ล้วนเป็นทรัพยากรสำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพของแม่สลอง

อย่างไรก็ตาม แม่สลองยังคงต้องเผชิญกับข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่สูง ความแออัดในฤดูกาลท่องเที่ยว ปัญหาสิ่งแวดล้อมจากหมอกควัน ปัญหาขยะ ความเสี่ยงต่อการลדתอน “ความแท้จริงทางวัฒนธรรม” ภายใต้กระบวนการทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า (Staged Authenticity) การจัดการท่องเที่ยวที่ยังขาดเอกภาพระหว่างหน่วยงาน และข้อจำกัดด้านการสื่อสารภาพลักษณ์ผ่านสื่อดิจิทัล ซึ่งทำให้ศักยภาพของทุนทางวัฒนธรรมในพื้นที่ยังไม่ได้ถูกใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องสะท้อนให้เห็นว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ซึ่งให้ความสำคัญกับบทบาทของคนในพื้นที่ การมีส่วนร่วมในการจัดการ และการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม แนวคิดของ CBT ยังเน้นให้ชุมชนเป็น

เจ้าของทรัพยากร การวางแผน และบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของดอยแม่สลองที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมีการดำรงชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่

นอกจากนี้ แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ยังมีบทบาทสำคัญในการยกระดับคุณค่าของทุนทางวัฒนธรรม ให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์หรือกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เช่น การสร้างเรื่องเล่า (Storytelling) การนำเสนออัตลักษณ์ผ่านวัฒนธรรมอาหาร เครื่องแต่งกาย และงานหัตถกรรม รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับวิถีการปลูกพืช ตั้งแต่การปลูกจนถึงขั้นตอนการเก็บเกี่ยวและกระบวนการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายและส่งออก ซึ่งล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่การท่องเที่ยวในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

ด้านมาตรฐานสากล เกณฑ์การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโลก GSTC-D (Global Sustainable Tourism Council) ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ได้แก่ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม-เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกรอบสำคัญที่สามารถใช้ประเมินศักยภาพและวางแผนการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนแม่สลองให้มีความยั่งยืนในระดับสากล โดยเฉพาะในประเด็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น การสร้างประโยชน์ให้ชุมชน และการลดผลกระทบจากการท่องเที่ยว (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2562)

งานศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องก่อนหน้านี้ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการประเมินศักยภาพด้านทรัพยากรหรือความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว แต่ยังมีช่องว่างสำคัญ คือ 1) ยังไม่มีงานศึกษาวิจัยที่ทำการวิเคราะห์ “ทุนทางวัฒนธรรมเฉพาะพื้นที่ดอยแม่สลอง” ในทุกมิติอย่างเป็นระบบ 2) งานศึกษาส่วนใหญ่แยกส่วนระหว่างเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการ เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และความร่วมมือระหว่างไทย-จีน ทำให้ยังขาดการสังเคราะห์แบบบูรณาการ 3) แนวทางการพัฒนาในงานศึกษาที่ผ่านมาเป็นเชิงนโยบายกว้างๆ ไม่เฉพาะเจาะจงกับบริบทพื้นที่สูง และ 4) งานวิจัยเชิงคุณภาพที่เก็บข้อมูลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้ง 4 กลุ่ม ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และนักท่องเที่ยวในพื้นที่แม่สลองยังมีจำนวนจำกัด แม้พื้นที่จะมีโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อน จากการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวโดยชุมชน ทุนทางวัฒนธรรม และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นกรอบสำคัญที่นักวิชาการใช้ในการอธิบายการพัฒนาการท่องเที่ยวในบริบทชุมชนชาติพันธุ์และพื้นที่เฉพาะ ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของชุมชนดอยแม่สลอง

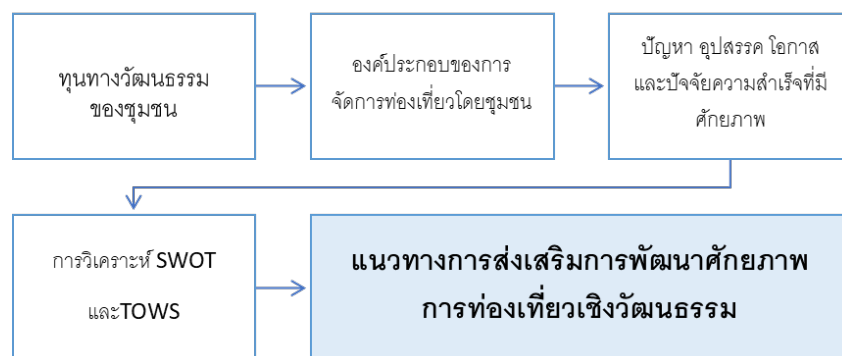
ด้วยเหตุนี้ จึงมีความจำเป็นในการศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลองอย่างเป็นระบบ โดยใช้แนวคิดสมัยใหม่ เช่น Cultural Tourism, CBT, Cultural Capital, Creative Economy และกรอบ GSTC-D เพื่อสังเคราะห์ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง เพื่อสังเคราะห์ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง เพื่อสังเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย
3. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้พัฒนากรอบแนวคิดจากทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) เศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) และเกณฑ์การท่องเที่ยวยั่งยืนสำหรับแหล่งท่องเที่ยว (GSTC-D) โดยกรอบแนวคิดของการวิจัยกำหนดให้ “ปัจจัยด้านทุนทางวัฒนธรรม” และ “องค์ประกอบ การจัดการท่องเที่ยวของชุมชน” เป็นฐานสำคัญในการศึกษาศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย จากการสังเคราะห์วรรณกรรม กรอบแนวคิดประกอบด้วยองค์ประกอบหลักดังนี้



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย ตลอดจนการเสนอแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 4 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 30 คน ได้แก่ ผู้แทนภาครัฐ 6 คน ภาคเอกชนด้านการท่องเที่ยว 7 คน ผู้นำและตัวแทนชุมชน 9 คน และนักท่องเที่ยว 8 คน โดยการเก็บข้อมูลดำเนินไปจนข้อมูลมีความซ้ำซ้อนและไม่ปรากฏประเด็นใหม่เพิ่มเติม จึงถือว่าข้อมูลมีความอิ่มตัว

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guideline) แบบสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) และแบบบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field Notes) โดยแนวคำถามการสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม รวมถึงแนวทางการพัฒนาในบริบทพื้นที่ดอยแม่สลอง การเลือกผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากคุณสมบัติ ได้แก่ การมีบทบาทหรือประสบการณ์โดยตรงกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ ความรู้เกี่ยวกับบริบทชุมชน และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยแม่สลอง

การเก็บข้อมูลภาคสนามดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก การพูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และการสังเกตการณ์จากสถานการณ์จริงในพื้นที่ท่องเที่ยว เช่น ไรชา ร้านอาหารชุมชน จุดชมวิว แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน ข้อมูลทั้งหมดถูกบันทึกและถอดความอย่างละเอียดเพื่อใช้ในการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการวิเคราะห์เชิงตีความ (Interpretive Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นสำคัญที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยวของชุมชน ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จ หลังจากนั้นใช้กรอบการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อม (SWOT Analysis) และการวิเคราะห์เชิงกลยุทธ์จากปัจจัยแวดล้อม (TOWS Matrix) ในการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง

เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบแบบ Triangulation ได้แก่ การตรวจสอบจากหลายแหล่งข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูลจากวิธีการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน และการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลบางราย โดยการตรวจสอบดังกล่าวดำเนินการผ่านการเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่ม จากพื้นที่ท่องเที่ยวหลายแห่ง และจากช่วงเวลาการเก็บข้อมูลที่แตกต่างกัน เพื่อยืนยันความสอดคล้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนำเสนอโดยเรียงลำดับตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ โดยเริ่มจากการอธิบายบริบทของพื้นที่ในฐานะพื้นฐานสำคัญของการวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค โอกาส ปัจจัยความสำเร็จและแนวทางการพัฒนา ดังนี้

1. บริบทของพื้นที่ (Context of the Community) บริบทของชุมชนดอยแม่สลองมิได้เป็นเพียงลักษณะภูมิประเทศบนพื้นที่สูง หากแต่เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์การอพยพ การตั้งถิ่นฐาน และการประกอบสร้างความหมายร่วมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่อาศัยในพื้นที่เดียวกันมาอย่างยาวนาน จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า ประวัติศาสตร์ของอดีตทหารจีนคณะชาติ (กองพล 93) การตั้งหมู่บ้านสันติคีรี และความทรงจำร่วมของคนในพื้นที่เกี่ยวกับการสู้รบ การพลัดถิ่น และการสร้างถิ่นฐานใหม่ ได้กลายเป็น แกนกลางของอัตลักษณ์ซึ่งสะท้อนอยู่ในพิธีกรรม ภาษา อาหาร สถาปัตยกรรม และผสมผสานความเป็นจีนยูนนานกับวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอย่างละเอียดอ่อนและลงตัว

พื้นที่สูงในฐานะสนามทางสังคมและวัฒนธรรม (Field of Social and Cultural Practices) ลักษณะภูมิประเทศแบบภูเขาสูงลาดชันของดอยแม่สลอง มิใช่เพียงบริบททางกายภาพ แต่ยังส่งผลต่อโครงสร้างสังคมความสัมพันธ์ในชุมชน การประกอบอาชีพ และรูปแบบการใช้พื้นที่อย่างลึกซึ้ง อาทิ การเพาะปลูกชาแบบขั้นบันไดที่ต้องอาศัยทักษะเฉพาะในพื้นที่สูงส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่น จนกลายเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีทั้งมิติความรู้ (embodied cultural capital) และมิติเชิงสัญลักษณ์ (symbolic capital) ซึ่งปรากฏในเรื่องเล่าของชุมชน เส้นทางท่องเที่ยว และการรับรู้ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับแม่สลองว่าเป็น “ดินแดนแห่งชา” (Tea Landscape Identity) การจัดการบนพื้นที่สูงยังทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relations) ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชาวจีนยูนนานในฐานะผู้เริ่ม

ตั้งถิ่นฐาน ผู้นำชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงอื่นๆ เช่น อาข่า ลาหู่ ลีซู และอีก้อ ซึ่งมีบทบาทในกิจกรรมการท่องเที่ยวแตกต่างกันไป การแบ่งงาน การเข้าถึงทรัพยากร และระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวจึงสะท้อนให้เห็นถึงทุนทางสังคม ที่ไม่เท่าเทียมกันภายในชุมชน

ความเป็นจินยูนนานในฐานะทุนความหมาย (Meaningful Cultural Resource) จากข้อมูลภาคสนามพบว่า อัตลักษณ์ความเป็นจินยูนนานมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสื่อเส้นทางวัฒนธรรม หากแต่ยังทำหน้าที่เป็น “ทุนความหมาย” ที่ชุมชนใช้เป็นแกนกลางในการสร้างเรื่องเล่า (cultural narratives) ด้านการท่องเที่ยวผ่านองค์ประกอบต่างๆ เช่น อาหารจินยูนนานที่มีชื่อเสียงอย่างชาหามู-หมั่นโถวและก๋วยเตี๋ยุนาน การแสดงศิลปวัฒนธรรม การตกแต่งอาคารบ้านเรือนแบบจิ้น ตลอดจนการจัดเทศกาลปีใหม่อินจิ้นซึ่งยังคงรักษาไว้ในพื้นที่อย่างเหนียวแน่น การแสดงออกเหล่านี้จึงเป็นทั้งการอนุรักษ์รากเหง้าวัฒนธรรมของชุมชน และการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ร่วมที่มีความหมายต่อทุกคนในพื้นที่และนักท่องเที่ยว

พื้นที่ท่องเที่ยวในฐานะพื้นที่ประกอบสร้าง (Constructed Tourism Space) ดอยแม่สลองยังเป็นตัวอย่างสำคัญของ “พื้นที่ที่ถูกประกอบสร้างเพื่อการท่องเที่ยว” ผ่านกระบวนการที่ชุมชนปรับตัวต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างจุดถ่ายภาพเช็คอิน การจัดกิจกรรมชิมชา การนำเสนอประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ การสร้างเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้สอดคล้องกับภาพจำของแหล่งท่องเที่ยวบนพื้นที่สูง การปรับพื้นที่ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นการออกแบบประสบการณ์ท่องเที่ยวอย่างมีเป้าหมาย ซึ่งในหลายกรณีช่วยเพิ่มเสน่ห์และสร้างแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม การประกอบสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวในลักษณะนี้ก่อให้เกิดความตึงเครียดระหว่าง วัฒนธรรมจริงของชุมชน กับ วัฒนธรรมที่ถูกผลิตขึ้นเพื่อการนำเสนอ ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่อง staged authenticity ที่อธิบายว่า ความแท้จริงของวัฒนธรรมอาจถูกลดทอนหรือปรับเปลี่ยน เพื่อให้ตอบสนองต่อความคาดหวังของนักท่องเที่ยว ช่องว่างระหว่างสองระดับความจริงนี้จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการพิจารณาเชิงลึกในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เกิดความยั่งยืน ทั้งในแง่ของอัตลักษณ์ของชุมชนและคุณค่าทางเศรษฐกิจ

การท่องเที่ยวในฐานะโครงสร้างเศรษฐกิจและความหวังใหม่ของชุมชน จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า การท่องเที่ยวได้กลายเป็นรายได้หลักของชุมชนดอยแม่สลอง โดยเฉพาะในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นการขยายตัวของที่พัก ร้านอาหาร ร้านคาเฟ่-กาแฟ การเข้ามาของแรงงานต่างถิ่น ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานด้านการคมนาคม การขนส่ง และระบบจัดการขยะที่เพิ่มสูงขึ้น ตลอดจนการปรับตัวของชุมชนเพื่อตอบสนองความคาดหวังของนักท่องเที่ยว การพัฒนาเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่าแม่สลองกำลังเผชิญกับแรงผลักดันและแรงดึงดูดทางเศรษฐกิจในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ ในขณะที่อุตสาหกรรมท่องเที่ยวนำมาซึ่งโอกาสทางรายได้ การจ้างงาน และการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็สร้างแรงกดดันต่อทรัพยากรชุมชน ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม และโครงสร้างสังคมของพื้นที่ ทำให้การทำความเข้าใจบริบทของแม่สลองจำเป็นต้องมองผ่านมิติที่ซ้อนทับกันระหว่างเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมอย่างรอบด้าน เพื่อให้สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน

ภาพรวม บริบทแม่สลองคือพื้นที่ที่เชื่อมโยงอดีต ปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกัน จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า แม่สลองเป็นชุมชนที่มีลักษณะโดดเด่นในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต (living cultural landscape) ซึ่งสะท้อนการเชื่อมโยงของเวลาและความหมายหลายมิติ อดีตของพื้นที่ถูกหล่อหลอมจากประวัติศาสตร์การอพยพ

และการตั้งถิ่นฐานของอดีตทหารจีนคณะชาติ กองพล 93 ซึ่งกลายเป็นความทรงจำร่วมที่มีบทบาทสำคัญต่ออัตลักษณ์ของชุมชน ปัจจุบันพื้นที่แห่งนี้ผสมผสานวัฒนธรรมจีนยูนนาน วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง การผลิตชา และกิจกรรมการท่องเที่ยวในวิถีชีวิตประจำวันของชุมชน ในขณะที่อนาคตของแม่ฮ่องสอนสะท้อนผ่านความหวังด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์ การเพิ่มมูลค่าทางวัฒนธรรม และการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน บริบทดังกล่าวจึงทำให้แม่ฮ่องสอนมีเอกลักษณ์เฉพาะทั้งในมิติประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการศึกษาศักยภาพและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเชิงลึก

2. ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่ฮ่องสอน ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม พบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่ฮ่องสอนปรากฏอยู่ในหลายมิติที่เชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตบนพื้นที่สูง โดยสามารถจัดกลุ่มศักยภาพหลักได้ดังนี้

1) ศักยภาพด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมและเรื่องเล่า (Cultural Identity & Narratives) ดอยแม่ฮ่องสอนมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นจากประวัติศาสตร์กองพล 93 ความเป็นจีนยูนนาน และความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ซึ่งก่อให้เกิดเรื่องเล่าทางวัฒนธรรมที่มีพลังในฐานะแกนกลางของการท่องเที่ยว เช่น เรื่องการอพยพมาตั้งถิ่นฐาน การสู้รบ ความกล้าหาญ ความเสียสละ พิธีกรรม อาหารจีนยูนนาน และวัฒนธรรมชา เรื่องเล่าเหล่านี้มีความหมายและสามารถพัฒนาต่อยอดให้เป็นประสบการณ์ท่องเที่ยวเชิงคุณค่าได้เป็นอย่างดี

2) ศักยภาพด้านภูมิทัศน์ไร่ชาและวิถีชีวิตบนพื้นที่สูง (Tea Landscape & Highland Ways of Life) ไร่ชาแบบขั้นบันได กรรมวิธีการปลูก เก็บเกี่ยวและการแปรรูปชา อีกทั้งภูมิทัศน์ธรรมชาติบนพื้นที่สูง เป็นศักยภาพสำคัญที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งยังเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และตีความได้หลากหลาย เช่น การเรียนรู้วิถีชา การชิมชา การท่องเที่ยวเชิงเกษตร และการถ่ายภาพภูมิทัศน์

3) ศักยภาพด้านมรดกทางอาหารและวิถีชีวิต (Food Heritage & Local Lifestyle) อาหารที่มีชื่อเสียงของดอยแม่ฮ่องสอนได้แก่ อาหารยูนนาน เช่น หมั่นโถว ชาหมุยยูนนาน ก๋วยเตี๋ยวยูนนาน และอาหารชนเผ่าต่างๆ รวมถึงตลาดชุมชนที่จำหน่ายทั้งผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากชุมชนและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของพื้นที่อย่างชัดเจน อาหารจึงเป็นจุดแข็งเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่สามารถพัฒนาเป็น soft power และกิจกรรมเชิงประสบการณ์ได้ดี

4) ศักยภาพด้านกิจกรรมวัฒนธรรมและงานเทศกาล (Cultural Events & Rituals) ดอยแม่ฮ่องสอนมีกิจกรรมชุมชน เช่น เทศกาลปีใหม่จีน การแสดงศิลปวัฒนธรรม การสาธิตภูมิปัญญาท้องถิ่น และการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นกิจกรรมที่เชื่อมระหว่างคนในพื้นที่กับนักท่องเที่ยว และยังสร้างประสบการณ์เชิงวัฒนธรรมที่มีชีวิตอีกด้วย (living culture)

5) ศักยภาพด้านโครงสร้างการจัดการและความร่วมมือของชุมชน (Community Capacity & Collaboration) ดอยแม่ฮ่องสอนมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง องค์กรชุมชนทำงานเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม การท่องเที่ยวและบทบาทของผู้ประกอบการท้องถิ่น เป็นฐานสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาการท่องเที่ยวบนพื้นที่สูงได้อย่างต่อเนื่อง แม้ยังมีความแตกต่างด้านอำนาจและทุนทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ แต่โดยรวมพบว่าชุมชนมีพื้นฐานความร่วมมือที่สามารถต่อยอดได้ดี

สรุปศักยภาพ ศักยภาพของดอยแม่ฮ่องสอนจึงประกอบด้วย ทุนทางวัฒนธรรมอันหลากหลาย ภูมิทัศน์ไร่ชา อาหาร วัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มีชีวิต และ โครงสร้างการจัดการชุมชน ซึ่งล้วนเป็นฐานสำคัญ

ของการสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวเชิงคุณค่า และสามารถพัฒนาเป็นเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้อย่างยั่งยืน หากได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม

3. ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 จากการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม พบว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลองมีทั้งจุดแข็งและเงื่อนไขความท้าทายหลายประการที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาในอนาคต โดยผลการศึกษาสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 4 ประเด็นสำคัญ ดังต่อไปนี้

1) ปัญหา (Problems) การท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยแม่สลองสะท้อนปัญหาเชิงโครงสร้างและเชิงความหมายที่มีรากฐานจากประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์และภูมิประเทศบนพื้นที่สูง ดังนี้

(1) ความเหลื่อมล้ำด้านอำนาจระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ บทบาทของชาวจีนยูนนานในฐานะผู้ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม ทำให้มีอำนาจทางสังคมและเศรษฐกิจสูงกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น เช่น อาข่า ลาหู่ ลีซอหรืออีก้อ ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวแต่เข้าถึงโอกาสน้อยกว่า ปัญหานี้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของการมีส่วนร่วมและการจัดสรรประโยชน์ในกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน

(2) ความไม่ต่อเนื่องของการจัดการและการประสานงาน การทำงานร่วมกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ ผู้ประกอบการ และผู้นำชุมชนยังขาดเอกภาพ ส่งผลให้การจัดการการท่องเที่ยวไม่มีทิศทางร่วมในระยะยาว และเกิดความซ้ำซ้อนของโครงการพัฒนา

(3) ปัญหาสิ่งแวดล้อมและโครงสร้างพื้นฐานบนพื้นที่สูง ปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น ถนนที่คดเคี้ยว ลาดชันและเสี่ยงอันตราย การเข้าถึงบริการขนส่งสาธารณะที่จำกัด รวมถึงปัญหาหมอกควันในฤดูแล้ง ปัญหาดินสไลด์และน้ำป่าในฤดูฝน ส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวและความปลอดภัยของผู้มาเยือน

(4) ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมจริงกับวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอ ในบางพื้นที่ วัฒนธรรมถูกปรับแต่งให้เกิดความเหมาะสมกับการตลาดด้านการท่องเที่ยว จึงทำให้เกิดความเป็นจริงที่ถูกประกอบสร้าง (constructed authenticity) ซึ่งลดทอนคุณค่าของความแท้จริงและทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างการอนุรักษ์กับการดึงดูดนักท่องเที่ยว

2) อุปสรรค (Obstacles) นอกเหนือจากปัญหาแล้ว ยังพบอุปสรรคสำคัญที่ขัดขวางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่

(1) การสื่อสารและการตลาดที่ยังไม่เป็นเอกภาพ ถึงแม้ว่า ดอยแม่สลองจะมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น แต่การสื่อสารภาพลักษณ์ของพื้นที่ยังเป็นแบบกระจัดกระจาย ไม่มีแพลตฟอร์มกลางที่ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลและสร้างอัตลักษณ์ร่วม ทำให้การเข้าถึงข้อมูลไม่ง่ายสำหรับนักท่องเที่ยว

(2) ทักษะด้านภาษาและการให้บริการของกลุ่มชาติพันธุ์ ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า กลุ่มชาติพันธุ์จำนวนหนึ่งยังมีข้อจำกัดด้านภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ทำให้โอกาสเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวและตลาดด้านงานบริการยังไม่เท่าเทียม

(3) การพึ่งพาฤดูกาลท่องเที่ยว ธุรกิจท้องถิ่นจำนวนมากพึ่งพารายได้จากช่วงฤดูกาลท่องเที่ยวเป็นหลัก ได้แก่ช่วงปลายปีจนถึงต้นปีที่มีอากาศหนาวเย็น ส่งผลให้รายได้ไม่สม่ำเสมอ และชุมชนต้องเผชิญความเสี่ยงทางเศรษฐกิจในช่วงโลว์ซีซั่น

3) โอกาส (Opportunities) ในอีกด้านหนึ่ง การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของดอยแม่สลองมีศักยภาพที่สามารถต่อยอดได้อย่างมากจากปัจจัยภายนอก ได้แก่

(1) ความนิยมของ Tea Tourism และกิจกรรมเชิงประสบการณ์ แนวโน้มการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่า (value-based tourism) และประสบการณ์เชิงเรียนรู้ ช่วยเสริมความโดดเด่นของภูมิทัศน์ฯ วิธีการปลูกชา และพิธีชงชาตามแบบชาวจีนยูนนานของชุมชน

(2) Soft Power อาหารจีนยูนนานและอาหารชนเผ่า อาหารยูนนาน กลายเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่จำนวนมาก และสอดคล้องกับกระแส “อาหารเป็นวัฒนธรรม” ในเวทีนานาชาติ (food as soft power)

(3) ความร่วมมือไทย-จีนและกระแสท่องเที่ยวจีนขึ้น ความสัมพันธ์ไทย-จีนที่มีมายาวนานร่วม 50 ปี รวมถึงความสนใจของนักท่องเที่ยวจีนรุ่นใหม่ ที่ให้ความสนใจเรียนรู้เรื่องราววัฒนธรรมจีนโพ้นทะเล ซึ่งเป็นโอกาสสำคัญในการต่อยอดเรื่องเล่าและกิจกรรมเชิงประวัติศาสตร์ของดอยแม่สลอง

(4) การเติบโตของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) ทูทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น อาหาร งานหัตถกรรม การแสดง และวิถีชา สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ที่เพิ่มมูลค่าได้อย่างแท้จริง

4) ปัจจัยความสำเร็จ (Success Factors) การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของดอยแม่สลองสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมีปัจจัยสนับสนุนที่สำคัญ ดังนี้

(1) ทูทางวัฒนธรรมเข้มแข็งและโดดเด่น ความเป็นจีนยูนนานและความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ดอยแม่สลองถือเป็นจุดแข็งสำคัญที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีความเฉพาะตัว แตกต่างจากพื้นที่ชาติพันธุ์อื่นที่มีอัตลักษณ์เชิงเดี่ยว โดยดอยแม่สลองมีลักษณะพิเศษจากการผสมผสานประวัติศาสตร์การเมือง การอพยพ และวัฒนธรรมจีนยูนนานเข้ากับวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ส่งผลให้อัตลักษณ์ของพื้นที่มีความซับซ้อนและมีพลังเรื่องเล่าในมิติการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

(2) ผู้นำชุมชนมีบทบาทและได้รับการยอมรับ ผู้นำชุมชนและองค์กรชุมชนหลายแห่งมีความเข้มแข็ง มีบทบาทในการเชื่อมโยงและร้อยเรียงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และการท่องเที่ยวให้เป็นทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดกลไกการบริหารจัดการที่มีทิศทางที่ชัดเจน

(3) ผู้ประกอบการท้องถิ่นมีความสามารถในการปรับตัวสูง เช่น ร้านอาหาร คาเฟ่ และกลุ่มผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น สามารถพัฒนารูปแบบการให้บริการและผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ สร้างมูลค่าหรือจุดเชิควัฒนธรรมไว้มากขึ้น

(4) ความร่วมมือของหลายภาคส่วนที่สามารถต่อยอดได้ แม้ยังมีข้อจำกัดอยู่ แต่ความร่วมมือระหว่างชุมชน ผู้ประกอบการ หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ถือเป็นฐานสำคัญที่สามารถใช้พัฒนาให้เข้มแข็งขึ้นได้ในอนาคต

ภาพรวม ดอยแม่สลองมีความโดดเด่นทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์ แต่ยังต้องเผชิญข้อจำกัดเชิงอำนาจ ชาติพันธุ์ สิ่งแวดล้อม และการจัดการ ขณะเดียวกันก็มีโอกาสเติบโตจากกระแสความนิยมการท่องเที่ยวในรูปแบบ Tea Tourism, Soft Power อาหารจีนยูนนาน และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ หากใช้จุดแข็งของชุมชนและเพิ่มพลังความร่วมมือ ก็สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน

4. แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง
ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า จากการวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหา อุปสรรค โอกาส และปัจจัยความสำเร็จ แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลองสามารถสังเคราะห์ได้เป็น

กรอบแนวทางสำคัญ 5 ด้านต่อไปนี้ โดยมุ่งใช้จุดแข็งเพื่อขยายโอกาส แก้ไขจุดอ่อนเพื่อลดความเสี่ยง และสร้างความยั่งยืนด้านวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน

1) แนวทางด้านการบริหารจัดการและธรรมาภิบาล (Governance & Management) ใช้กลยุทธ์ SO / WO / ST ได้แก่

(1) จัดตั้งคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชนแบบบูรณาการ ที่ประกอบด้วยผู้นำชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์ ผู้ประกอบการ และหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เกิดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยว

(2) สร้างระบบบริหารจัดการพื้นที่สูงที่เหมาะสม เช่น การจัดเส้นทางท่องเที่ยว การกระจายนักท่องเที่ยวให้สามารถมาท่องเที่ยวได้ทุกฤดูกาลเพื่อความยั่งยืนของพื้นที่และรายได้ของชุมชน และการกำกับกิจกรรมให้สอดคล้องกับบริบทของวัฒนธรรม

(3) พัฒนาแผนแม่บทการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระดับชุมชน โดยเชื่อมโยงเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิทัศน์เข้าด้วยกัน

(4) ส่งเสริมความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม ในกระบวนการตัดสินใจเพื่อให้ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ เข้าถึงทรัพยากรและประโยชน์ร่วมกันอย่างเท่าเทียม

2) แนวทางด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์และประสบการณ์ท่องเที่ยว (Cultural Product & Experience Development) ใช้กลยุทธ์ SO / WO ได้แก่

(1) พัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ (experience-based tourism) เช่น การท่องเที่ยววิถีชา พิธีชงชา การเรียนรู้การแปรรูปชา วิถีชนเผ่า และกิจกรรมการทำอาหารจินยูนนาน

(2) ออกแบบแพ็คเกจท่องเที่ยวที่มีเรื่องเล่า (story-based packages) เชื่อมโยงประวัติศาสตร์-วัฒนธรรม-ภูมิทัศน์ เช่น “เส้นทางกองพล 93” หรือ “วัฒนธรรมจินยูนนานบนพื้นที่สูง”

(3) สนับสนุนการสร้างผลิตภัณฑ์สร้างสรรค์ (creative products) จากทุนวัฒนธรรม เช่น อาหารจินยูนนาน ขนมสูตรดั้งเดิม งานหัตถกรรมชนเผ่า ของที่ระลึกเชิงวัฒนธรรม

(4) ออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมกับทุกกลุ่ม (inclusive tourism) โดยคำนึงถึงผู้สูงอายุ เด็ก และผู้พิการ เสริมสร้างอารยสถาปัตย์ในพื้นที่เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อคนทั้งมวล

3) แนวทางด้านการสื่อสารการท่องเที่ยว อัตลักษณ์ และการตลาด (Branding & Cultural Communication) ใช้กลยุทธ์ SO / ST ได้แก่

(1) จัดทำภาพลักษณ์ (Brand Identity) ของดอยแม่สลองที่ชัดเจน โดยเน้นพื้นที่ไร่ชา อาหารประเพณีและวัฒนธรรม

(2) สร้างแพลตฟอร์มข้อมูลกลาง ของการท่องเที่ยวชุมชน เช่น เว็บไซต์-สื่อสังคมออนไลน์-QR Storytelling เพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจสามารถเข้าถึงข้อมูลได้โดยง่าย

(3) ใช้ Soft Power อาหารจินยูนนานและวัฒนธรรมชา เป็นแรงขับเคลื่อนการประชาสัมพันธ์ในตลาดนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่

(4) ส่งเสริม Content Creator ท้องถิ่น เพื่อสร้างเรื่องเล่าเชิงวัฒนธรรมผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ต่างๆ เช่น TikTok / Facebook / YouTube แบบร่วมสมัย

(5) พัฒนา Identity Map ของชุมชน เพื่อกำหนดจุดเด่นที่ควรย้าและจุดที่ควรลดการปรุงแต่ง เพื่อป้องกันความเสี่ยงด้านความแท้จริงของวัฒนธรรม

4) แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (Cultural-Environmental Sustainability) ใช้กลยุทธ์ WO / WT ได้แก่

(1) จัดระบบการจัดการขยะและสิ่งแวดล้อมบนพื้นที่สูง เช่น จุดคัดแยกขยะ จุดพักรถ จุดห้ามทิ้งขยะ และแผนรับมือภัยธรรมชาติในช่วงฤดูหมอกควัน และช่วงน้ำป่าในฤดูฝน

(2) อนุรักษ์วัฒนธรรมชนเผ่าและพิธีกรรม โดยไม่มีการปรับแต่งวัฒนธรรมเกินจริงเพื่อการนำเสนอ

(3) ตรวจสอบและทบทวนกิจกรรมการท่องเที่ยว (authenticity audit) โดยเฉพาะกิจกรรมที่เสี่ยงต่อการลดทอนความแท้จริงของวัฒนธรรม

(4) ส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (eco-cultural tourism) เช่น เดินป่า เรียนรู้พันธุ์ไม้ท้องถิ่น ชมไร่ชาอย่างรับผิดชอบ

(5) สร้างมาตรฐานชุมชนตามหลัก GSTC-D เช่น หลักเกณฑ์ด้านวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ และการจัดการพื้นที่

5) แนวทางการเสริมความร่วมมือ เครือข่าย และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Collaboration & Creative Economy) ใช้กลยุทธ์ SO / ST / WO ได้แก่

(1) สร้างความร่วมมือไทย-จีน ในเชิงวัฒนธรรม ชา อาหาร และเส้นทางประวัติศาสตร์ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวจีน และจัดโครงการแลกเปลี่ยนนักท่องเที่ยวรุ่นเยาว์

(2) ประสานความร่วมมือกับมหาวิทยาลัย หน่วยงานรัฐ และเอกชน เพื่อศึกษาวิจัย พัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชน และจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

(3) สนับสนุนผู้ประกอบการท้องถิ่นให้เข้าสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ เช่น บรรจุภัณฑ์ชาแบบร่วมสมัย การออกแบบสินค้าที่มีเรื่องเล่า และการสร้างแบรนด์ท้องถิ่น

(4) พัฒนาศักยภาพเยาวชนและกลุ่มชาติพันธุ์ ในด้านภาษา การบริการ การเป็นไกด์ท้องถิ่น และการตลาดดิจิทัล

(5) จัดตั้งกลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง

สรุปแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของดอยแม่สลอง จำเป็นต้องดำเนินไปอย่างมีทิศทาง ผ่าน 5 มาตรการหลัก ได้แก่ (1) การบริหารจัดการที่มีธรรมาภิบาล (2) การพัฒนาประสบการณ์ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (3) การสื่อสารอัตลักษณ์และการตลาด (4) การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม และ (5) การเสริมความร่วมมือและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ซึ่งล้วนมาจากการประยุกต์ใช้ SWOT/TOWS อย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของชุมชนบนพื้นที่สูง

อภิปรายผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลองมีความโดดเด่นเฉพาะตัว ทั้งด้านอัตลักษณ์ของชาวจีนยูนนาน ภูมิทัศน์ไร่ชา วิถีชีวิตชนเผ่า และกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ของปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Bourdieu) (1986) ที่มองว่าความรู้ ทักษะ และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมสามารถแปลงเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจได้ หากได้รับการจัดการอย่างเหมาะสม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ Richards (2021) ซึ่งชี้ว่าวัฒนธรรมและเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เป็นฐานสำคัญของเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy) และช่วยสร้างประสบการณ์ท่องเที่ยวเชิงคุณค่า

อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังสะท้อนความท้าทายด้านความแท้จริงของวัฒนธรรม (Cultural Authenticity) ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดความแท้จริงที่ถูกจัดฉาก (Staged Authenticity) ของ Dean MacCannell (1973 อ้างอิงใน เกรียงไกร, 2012) โดยพบว่าบางกิจกรรมหรือบางพื้นที่ได้รับการจัดฉากเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่าง “วัฒนธรรมจริงของชุมชน” กับ “วัฒนธรรมที่ถูกผลิตเพื่อการนำเสนอ” ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในหลายพื้นที่ที่ชี้ให้เห็นว่าการจัดฉากทางวัฒนธรรมเป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยง หากขาดการบริหารจัดการที่เหมาะสมอาจนำไปสู่การลดทอนคุณค่าทางวัฒนธรรมในระยะยาว ทั้งนี้ Urry (2002) อธิบายว่าการท่องเที่ยวเป็นกระบวนการผลิตความหมายและภาพจำของพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่แค่การเดินทางไปที่ต่างๆ แต่คือกิจกรรมทางสายตา (Tourist Gaze)

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งของงานวิจัย คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชน เช่น กลุ่มชาวจีนยูนนาน อาข่า ลีซู และลาหู่ ซึ่งมีระดับการเข้าถึงโอกาสและการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคม (Social Capital) ของ Putnam (2000) ซึ่งชี้ว่าทุนทางสังคมมิได้กระจายอย่างเท่าเทียมในทุกกลุ่ม และสะท้อนความจำเป็นในการจัดการแบบละเอียดอ่อนทางวัฒนธรรม (ethnic-sensitive tourism management)

ในมิติด้านการจัดการ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนดอยแม่สลองมีพื้นฐานความร่วมมือที่ดีและมีผู้นำท้องถิ่นที่เข้มแข็ง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ของ Peter E. Murphy (1985) และงานวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การเป็นเจ้าของทรัพยากร และการจัดการเพื่อความยั่งยืน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2566) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยในพื้นที่ต่างๆ ยังชี้ว่าความท้าทายสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอยู่ที่ความเท่าเทียมในการมีส่วนร่วม การสื่อสาร และความเชื่อมโยงของเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของดอยแม่สลอง โดยเฉพาะในบริบทพื้นที่สูงที่มีข้อจำกัดด้านกายภาพและโครงสร้างพื้นฐาน

ในด้านความยั่งยืน พบว่าปัญหาขยะ หมอกควัน ถนนลาดชัน และความแออัดในฤดูกาลท่องเที่ยว เป็นประเด็นที่สอดคล้องกับงานวิจัยด้านการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และข้อกำหนดของ GSTC-D (Global Sustainable Tourism Council, 2022) ที่ระบุว่าการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต้องครอบคลุมทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นแม่สลองจำเป็นต้องพัฒนาระบบบริหารจัดการพื้นที่สูงควบคู่ไปกับการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม

สรุปการอภิปรายผล การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลองสะท้อนมิติที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันหลายประการ ทั้งด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ชาติพันธุ์ อำนาจ และเศรษฐกิจ ผลการวิจัยจึงมีส่วนสำคัญต่อการขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะการเสนอแนวคิด

“ทุนความหมาย” (meaning capital) และการวิเคราะห์พลวัตทางอำนาจเชิงชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นช่องว่างที่งานวิจัยก่อนหน้ายังไม่ครอบคลุม และเป็นฐานสำคัญของการกำหนดแนวทางพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางในการส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนดอยแม่สลอง จังหวัดเชียงราย ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1) พัฒนาระบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT) ควรเสริมบทบาทของกลไกการจัดการภายในชุมชน เช่น คณะกรรมการท่องเที่ยวระดับหมู่บ้านหรือเครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ ให้ทำหน้าที่วางแผน พัฒนาผลิตภัณฑ์ และบริหารจัดการนักท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วม ลดความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มต่างๆ และสร้างความโปร่งใสในกระบวนการกระจายรายได้ภายในพื้นที่

2) บริหารจัดการพื้นที่สูงให้สอดคล้องกับศักยภาพและข้อจำกัดของดอยแม่สลอง ควรวางแผนจัดการการเดินทาง เส้นทางท่องเที่ยว การกระจายนักท่องเที่ยวตามช่วงเวลา และจัดรองรับกิจกรรมให้สมดุลกับขีดความสามารถของพื้นที่ (Carrying Capacity) เพื่อลดผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม การจราจร และความแออัดในฤดูกาลท่องเที่ยวสูงสุด

3) สร้างความร่วมมือหลายภาคส่วนแบบบูรณาการ (Multi-Stakeholder Collaboration) หน่วยงานภาครัฐต้องทำงานร่วมกับองค์กรท้องถิ่นและภาคเอกชนในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวระยะยาว ขณะที่ชุมชนควรได้รับการเสริมศักยภาพด้านทักษะอาชีพ ภาษา การตลาดดิจิทัล และการบริการ เพื่อให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเองในอนาคต

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในมิติของอุปสงค์ (Demand-Side Research) ควรมีงานวิจัยที่สำรวจความต้องการ ประสิทธิภาพ และพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวในเชิงลึก เพื่อช่วยกำหนดทิศทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์และกิจกรรมท่องเที่ยวที่ตอบสนองความคาดหวังของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น

2) ศึกษาบทบาทความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่สูง หัวข้อนี้เป็นช่องว่างสำคัญขององค์ความรู้ในพื้นที่ดอยแม่สลอง ซึ่งควรมีการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnography) หรือการวิเคราะห์อำนาจทางสังคม-วัฒนธรรม (Power Relations) เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของกลุ่มชาติพันธุ์และผลกระทบต่อการจัดการท่องเที่ยวในระยะยาว

3) ศึกษารูปแบบการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในพื้นที่สูง เช่น ระบบจองทัวร์ออนไลน์ แพลตฟอร์มขายสินค้า การทำสื่อดิจิทัลโดยชุมชน ระบบจัดการนักท่องเที่ยว การทำ data-driven tourism ซึ่งยังเป็นช่องว่างที่ควรศึกษาต่อ

รายการอ้างอิง

- เกรียงไกร วัฒนสวัสดิ์. (2012). *ความจริงแท้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงโหยหาอดีต*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
<https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/12831>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2562). *รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*.
<https://www.mots.go.th/download/Research/ProjectToPromoteSustainableTourism.pdf>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2566). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566 – 2570)*.
https://drive.google.com/file/d/12-qp4UFjmLAKks2_UW3ux2SB8bh_Umpg/view
- สมศักดิ์ สามีคศิริธรรม. (2566). *การเสริมพลังชุมชนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ สถาบันบัณฑิต-
พัฒนบริหารศาสตร์.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and
Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
https://home.iitk.ac.in/~amman/soc748/bourdieu_forms_of_capital.pdf
- Ministry of Tourism and Sports. (2019). *Final report: Project for promoting sustainable tourism*.
<https://www.mots.go.th/download/Research/ProjectToPromoteSustainableTourism.pdf>
- Ministry of Tourism and Sports. (2023). *The Third National Tourism Development Plan (2023–
2027)*. https://drive.google.com/file/d/12-qp4UFjmLAKks2_UW3ux2SB8bh_Umpg/view
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon &
Schuster. <https://shorturl.asia/wq0AZ>
- Richards, G. (2021). Business models for creative tourism. *Journal of Hospitality & Tourism*,
19(1), 1–13. <https://shorturl.asia/wnuIX>
- Samakkhitham, Somsak. (2023). *Community empowerment and sustainable development*.
Bangkok: National Institute of Development Administration Press.
- Thailand Plus. (2025). *The Tourism Authority of Thailand moves forward toward “TATAP
2026*. <https://www.thailandplus.tv/archives/938820>
- Thailand Plus. (2568). *ททท. เดินหน้าสู่ “TATAP 2026*. <https://www.thailandplus.tv/archives/938820>
- UN Tourism. (2567). *International Tourism to Reach Pre-Pandemic Levels in 2024*.
<https://shorturl.asia/kTlz1>
- Urry, J. (2002). *The tourist gaze* (2nd ed.). Sage Publications. <https://shorturl.asia/8tBfP>
- Wattanasawat, Kriangkrai. (2012). *Authenticity in the management of nostalgic tourism*. Silpakorn
University. <https://sure.su.ac.th/xmlui/handle/123456789/12831>